

УДК: 94(497.11)"1389":316.75(=163.41)

821.163.4.09

DOI: [https://doi.org/10.18485/srpske\\_studije.2024.15.2](https://doi.org/10.18485/srpske_studije.2024.15.2)

Рад примљен: 17. јула 2024.

Рад прихваћен: 31. јула 2024.

## Др Катарина Митровић

виши научни сарадник

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју

[ksmitrov@f.bg.ac.rs](mailto:ksmitrov@f.bg.ac.rs)

ORCID: 0000-0003-0977-8225

## Др Кристина Митић

ванредни професор

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

[kristina.mitic@filfak.ni.ac.rs](mailto:kristina.mitic@filfak.ni.ac.rs)

ORCID: 0000-0002-6911-6779

## КОСОВСКО ПРЕДАЊЕ

### У БУДВАНСКИМ АНАЛИМА ДОН КРСТА ИВАНОВИЋА\*

**Апстракт:** У раду анализирамо косовско предање забележено у XVI глављу прве књиге *Будванских анала*, чији је аутор будвански племић дон Крсто Ивановић (1628–1688), каноник Катедрале Светог Ивана, општински учитељ и канцелар апостолског викаријата. У науци је готово једногласно прихваћено мишљење да се уобличено косовско предање први пут јавља у делу *Краљевство Словена* дубровачког бенедиктинца Мавра Орбина, објављеном у Пезару 1601. године. Тек пред крај XVII или почетком XVIII века, у три дубровачке и једној перашкој бугарштици, као и у рукопису непознатог аутора *Прича о Боју косовском*, Орбинов сиже обогаћен је новим појединостима. Овом приликом показујемо да се у поменутом делу Крста Ивановића, писаном у периоду 1650–1653, јављају сви

---

\* Реализацију овог истраживања финансијски је подржало Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (Уговор бр. 451-03-66/2024-03/200163). Ово истраживање подржало је Министарство науке, технолошког развоја и иновација Републике Србије (Уговор бр. 451-03-66/2024-03).

кључни мотиви, заплети и ликови карактеристични за коначни облик косовског предања, и то око пола века раније у односу на поменуте бугарштице и *Причу*. То упућује на закључак да је средином XVII века у старом будванском граду, насељеном претежно католичким становништвом, као и у околним православним крајевима (Грбаљ, Маине, Побори, Брајићи, Паштровићи), косовско предање било живо присутно. Наш писац је, вероватно, слушао народне певаче, али је могао бити упознат и са писаним изворима различите провенијенције и сазнајне вредности.

**Кључне речи:** Крсто Ивановић, *Будвански анали*, Будва, бугарштице, рукописне књиге, косовско предање.

\* \* \*

Изучавајући антропогеографију Балканског полуострва, Јован Цвијић је запазио да су Срби пре ослобођења од Турака били разбацани по целом полуострву, углавном по планинским пределима, готово без икаквих додира међу малим удаљеним групама које су живеље у сеоским задругама, са истим језиком и вером, али са великим дијалекатским разликама у говору и различитим обичајима у практиковању вере. Једно од израженијих заједничких обележја јесте памћење косовског предања, које је често ишло мимогред са изградњом култа кнеза Лазара и само понекад се сустицало.<sup>1</sup> Упоредо са „Лазаревим предањем“, израженим и у рукописној *Причи о Боју косовском*<sup>2</sup>, у више десетина варијаната, постојало је међу савременицима и потомцима и „Милошево предање“, опевано према претпоставци најпре у народу, и то у бугарштицама<sup>3</sup>, али су његови делови препознатљиви и у *Комадима од*

1 Уп. Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд, 2000, 325–329; као и М. Поповић, *Vidovdan i časni krst: ogled iz književne arheologije*, Београд, 1998, 54.

2 В. Ј. Ређеп, *Прича о Боју косовском*, Зрењанин, 1976, 5–14.

3 Реч је о укупно четири бугарштице. Три су забележене у рукописном зборнику *Полијевке словинске скупљене г. 1758. у Дубровнику*, који је приредио песник и историчар Иван Матијашевић (1714–1791). Прву (*Како Милош Драгиловић или Обиловић рањен на Косову на 15. липања (г)одишта (г)осподинова 1389 примину, и што нареди на концу од живота и поручи Вукосави љуби својој, по својој пуници Милици љуби Лазара кнеза од Србљи а кћери Угљеше Мрњавчевића*) пронашао је крајем XVII века лексикограф и старинар Ђуро Матијашевић (1670–1728), док је друге две – *Како се свadio Милош Кобиловић и Вук Бранковић и Кад је погинуо кнез Лазар и Милош Обилић на Косову* – пронашао песник Јозо Бетондић (1709–1764). Четврта је *Перашка бугарштица о Косовском боју* из рукописног зборника, чији је приређивач остао непознат, а настао је у Перасту крајем XVII века. Рукопис се чувао у которској патрицијској породици Смедја (Smecchia). Оригинални рукопис није сачуван, него препис которских гимназијалаца под надзором историчара и вероучитеља Срећка Вуловића, а на молбу и за потребе Валтазара Богишића. Постоје индиције да је син контеа Франа Смедје овај рукопис однео у Беч са осталим породичним списима, што се догодило пред крај XIX века. Срећко Вуловић је рукопис најпре приписао Андрији Змајевићу (1624–1694), али накнадна истраживања нашла су још једног потенцијалног приређивача: Николу Буровића

различнијех косовскијех пјесама Вука Стефановића Караџића.<sup>4</sup> Ту свакако треба рачунати са обостраним и узајамним утицајима писано-усмено или усмено-писано. Косовско предање, како закључује Ненад Љубинковић, увек и у готово свим варијантама садржало је и извесну политичку симболику и значај. Овај новозаветни сиже из књижевности пренет је и уткан у српску државотворну идеју, у језгро српске историје, културе и традиције.<sup>5</sup>

Наш рад осветљава једну од „варијаната косовског предања” које је било познато у Будви средином XVII века, а записао га је у своме делу *Будвански анали* дон Крсто Ивановић, још један од „трудољубивих, родољубивих и богољубивих”<sup>6</sup> записивача. Дон Крсто Ивановић (Будва, 1628 – Венеција, 1688) био је свештеник, доктор обају права (канонског и грађанског) са дипломом Универзитета у Падови, писац либрета за драме с музиком (опере), песник, оргуљаш, архивиста, хроничар и историограф. *Будванске анале*, своје прво историјско дело, писао је док је био веома млад, у периоду 1650–1653. године. У то време живео је у Будви, где је обављао дужности каноника Катедрале Светог Ивана, општинског учитеља и канцелара апостолског викаријата. Недуго пошто је окончао писање *Анала* напустио је родни град, у који се више никад није вратио. Живео је и стварао најпре у Верони, а од 1657. године у Венецији, у којој је остао до смрти и где је сахрањен у Цркви Светог Мојсија (San Moisè).<sup>7</sup>

---

(око 1655–1737). В. М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка у старој књижевности Дубровника и Боке Которске*, О кнезу Лазару, ур. И. Божић, В. Ј. Ђурић, Београд, 1975, 362–366, 383–388; *Народне песме о Косовском боју – у бугарштинама и епским песмама кратког стиха*, прир. Ј. Ређеп, Р. Михаљчић, Београд, 1997, 29–31, 32–36, 37–43, 44–46; *Народна књижевност, епске песме у старијим записима*, прир. Б. Сувајџић, Београд–Крагујевац, 1998, 49–51, 54–60, 60–61; *Косовска битка у усменој поезији*, прир. С. Петровић, Београд, 2001, 215–223. и тамо наведену литературу.

- 4 В. С. Караџић, *Српске народне пјесме из необјављених рукописа II*, прир. Ж. Младеновић, В. Недић, Београд, 1974, 63–115; исти, *Српске народне пјесме II*, прир. Р. Пешић, Београд, 1988, 229–232.
- 5 Уп. Н. Љубинковић, *Транспозиција историјских чињеница у епско и митско ткиво епске легенде – легенда о Косовском боју, легенда о Марку Краљевићу*, Од мита до фолка, ур. Д. Срејовић, Крагујевац, 1997, 37–39. О богословском аспекту косовског предања и опасностима идеолошке злоупотребе у нашем веку в. И. Живковић, *Косовски завет у двадесет првом веку*, Византијско-словенска чтенија V, ур. Д. Бојовић, К. Митић, Ниш, 2022, 31–47. и тамо наведену литературу.
- 6 Н. Љубинковић, *Од Косовске битке до косовске легенде*, Нови Сад, 2018, 132.
- 7 О животном путу дон Крста Ивановића в. М. Милошевић, М. Лукетић, *Крсто Ивановић. Дrame и писма*, Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека, књ. 9, Цетиње, 1996, 325–335, као и уводну студију К. Митровић и М. Кисић у: К. Ivanović, *Budvanski anali sa dodacima*, Budva, 2024, 8–13.

Донедавно, *Будвански анали* били су познати стручној јавности и ши-рој читалачкој публици само по давнашњим издањима Николе Вучковића, приређеним на основу три непотпуна преписа, при чему се први, премда настао у Котору 1898. године, чувао у Задру, а преостала два у Архиву ЈАЗУ (збирка Ивана Кукуљевића Сакцинског).<sup>8</sup> Гордана Љубановић, библиотекар-ка Завичајне збирке ЈУ Народна библиотека Будве,<sup>9</sup> открила је 2018. године да се аутограф овог Ивановићевог дела чува у Националној и свеучилишној књијници у Загребу под сигнатуром R7994 (ID запис 00794214).<sup>10</sup>

*Будвански анали* писани су у три књиге. *Прва књига* има укупно 46 поглавља, а посвећена је прошлости Будве и савременом тренутку у животу града – од античке Бутаме (*Butama*), за коју аутор сматра да се налазила подаље од обале на обронцима брда Свети Спас, преко средњовековне Будве (*Budua*) изникле око хриди на којој су „свештеници или калуђери грчког обреда” подигли свој манастир, па све до раздобља млетачке владавине (почев од 1. августа 1442), с детаљним приказом општинске управе, канцеларије, службеника, судства, јавних прихода и расхода, пореза, опсега и граница градског дистрикта, економских и друштвених прилика, и слично. Последња поглавља описују догађаје с почетка Кандијског рата (1645–1669), долазак млетачких снага из Далмације у Будву, борбе Млечана и Османлија око Бара и Рисна (јануар/фебруар 1649) и страдање Паштровића, Грбљана, Маина и осталих *крајишника* приликом изненадних упада непријатеља. *Друга књига* има укупно двадесет поглавља и у њој се говори о црквеним приликама и историји Будванске бискупије, с фокусом на две најзначајније градске цркве – Катедралу Светог Ивана и Богородичину цркву на рту

8 Н. Вучковић, *Будвански анали Крста Ивановића*, Историјски записи 22/4 (1965), 623–652; исти, *Књига друга Будванских анала Крста Ивановића*, Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности 10 (1978), 287–307. Вучковићев превод прве и друге књиге *Анала* прештампан је у: М. Милошевић, М. Лукетић, *Крсто Ивановић. Дrame и писма*, 252–294.

9 Завичајна збирка постоји од 1990. године. О њеном историјату в. на сајту ЈУ Народна библиотека Будве: <https://www.nbbd.me/istorijat>.

10 Према подацима доступним у електронском каталогу Националне и свеучилишне књијнице у Загребу, ова установа откупила је рукопис 2006. године од Antiquariat Slavica Verlag Dr. Anton Kovač & Südosteuropa Buchhandel са седиштем у Минхену. У овом тренутку није познато како је и када овај антикваријат, специјализован за куповину, продају и публикавање књига на (јужно)словенским језицима који је 1960. основао Рудолф Трофеник, дошао у посед оригинала *Будванских анала*. ЈУ Народна библиотека Будве набавила је снимак рукописа (лиценца NOC-NC 1.0), који је доступан у Дигиталној библиотеци у оквиру збирке „Крсто Ивановић”: <https://digital.nbbd.me/unit/krsto-ivanovic-anali>. Критичко издање интегралног текста *Будванских анала* према аутографу приредиле су К. Митровић и М. Кисић: К. Ivanović, *Budvanski anali sa dodacima*, Budva, 2024.

(Santa Maria in punta). У *Трећој књижи*, тек недавно откривеној, у седам поглавља говори се о традиционалном одевању Будвана, појави нових модних стилова, обичајима приликом рођења мушког и женског детета, прослави зарука, свадбеним свечаностима, погребним обредима, породичним и јавним светковинама. Ивановић је писао на основу документације чуване у архивима Будванске општине и Апостолског викаријата, градског статута и усмених саопштења учесника у догађајима, посебно када је реч о ратним операцијама. Био је сведок и учесник многих збивања која описује. Његов главни и готово једини извор за раније периоде описане у поглављима I–XVII *Прве књиге* био је дубровачки бенедиктинац Мавро Орбин, опат мљетске конгрегације и писац *Краљевства Словена*.<sup>11</sup> Племићко порекло, солидно образовање, положај каноника и градског учитеља и знање италијанског језика неминовно су младог дон Крста Ивановића доводили у везу с многим угледним и утицајним људима, који су тих година походили Будву.

Запис косовског предања Ивановић је унео у XVI поглавље *Прве књиге*, које носи следећи наслов: *Come dell 1374 Balsa, signore di Zenta, estinto che fù Nicolo d'Altomano, sucasse e durò dominio di questa casa fino 1421 con successi più notabili sotto lor gouerno*, односно, у преводу: *О томе како је 1374. власт наследио Балша, господар Зете, након слома Николе Алтомановића, те како је власт те куће потрајала до 1421. године и о најзнаменитијим догађајима њихове владавине*. Из наслова произлази да је ово поглавље замишљено као приповест о владавини дома Балшића. Међутим, писац веома сажето говори о успону сиромашног племића Балше, господара *једног омањег села* који је искористио смрт *Стефана Уроша од рода Немањића* да би се уз помоћ синова Страцимира, Ђурђа и Балше докопао најпре Скадра, а потом и приморских жупа Требиње, Конавли и Драчевица, Доње и Горње Зете до прилаза Котору, градова Валона, Канина и Белград у *Романији*, па чак и *целе Рашке*, што га је неминовно довело у сукоб с босанским краљем Твртком I, зетским ве-

11 M. Orbini, *Il Regno degli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni, historia di don Mavro Orbini Ravseo, abbate melitense*, Pesaro, 1601; М. Орбин, *Краљевство Словена*, Зрењанин, 2006. Поред Мавра Орбина, Ивановић је у поглављима II–III користио дело Димитрија Франка *Gli illvstri et gloriosi gesti, et vittoriose imprese, fatte contra Turchi, Dal Sig. D. Giorgio Castriotto, detto Scanderbeg, prencipe D'Epirro*, објављено у Венецији 1584. године. Димитрије Франко (Demetrio Franco, 1443–1525) био је родом из Дриваста, у младости је био писар у служби Скендербега, да би након пада Скадра под власт Османлија (1479) напустио Албанију. Последње године провео је у Италији, где је служио као свештеник. Умро је у Тривију. Његово дело посвећено Скендербегу постхумно је за штампу приредио Ђовани Марија Бонардо, и то поводом смрти Ферантеа Кастриота, Скендербеговог рођака. Поуздано је утврђено да је Ивановић користио и дело анонимног аутора *De viris illustribus urbis Romae* из IV века нове ере. У свим осталим случајевима старије писце наводи према Мавру Орбину. В. коментаре К. Митровић и М. Кисић у: К. Ivanović, *Budvanski anali*, 279–311.

ликашем Ђурашем Илијићем и Блажом Матарангом, вођом Мусакија. Када је друга генерација Балшића сишла са историјске позорнице, преостао је само Страцимиров син Ђураћ, који се у страху да не изгуби поседе јер су га *многои прогонили* оженио Јерином, кћерком кнеза Лазара, која је у то време била удовица Шишмана, владара Молдавије, „и то га је уздигло”.<sup>12</sup> Плашећи се Турака који су пустошили његове земље све до прилаза Будви и Скадру, Ђураћ се повукао у Улцињ. Са Турцима је постигао мир, док је пресветлој господи венецијанској 1386. године препустио Скадар.<sup>13</sup> Повест о успону Балшића предочена је углавном на основу казивања Мавра Орбина.<sup>14</sup> Није прилика да у овом раду анализирамо тачност Ивановићевих навода, стога упућујемо на монографију Срђана Рудића, која поред нових тумачења садржи и детаљан списак извора и старије литературе.<sup>15</sup> Две трећине поглавља о Балшићима заправо су посвећене опису Косовске битке, односно косовском предању, које овде доносимо у целости:

„Sotto questo Georgio Balsa ne segui quella memorabile stragge fatta dall’esercito di Amurate, prencipe di Turchi, delli Rassiani con la morte di conte Lazaro e Milose con li principali di Seruia a Cossouo. Ne douendosi tralasciare per essere

12 Ђураћ II Страцимировић Балшић најкасније почетком 1386. оженио се Јеленом, којој је тада било око осамнаест година. Поред Јелене, кнез Лазар и кнегиња Милица имали су још четири кћери. Најстарија Мара била је жена Вука Бранковића, Теодора се удала за утицајног угарског великаша Николу Горјанског Млађег, мачванског бана и потоњег палатина, док је Драгана пошла за Александра, сина бугарског цара Шишмана. Најмлађа Оливера је након Косовске битке дата Бајазиту I. Удајом четири старије кћери за суседне великаше кнез Лазар је успоставио неку врсту *породичног савеза* на простору од Јадрана до Подунавља, в. Р. Михаљчић, *Лазар Хребелановић. Историја, култ, предање*, Београд, 2001, 117–118. О кћерима кнеза Лазара и кнегиње Милице такође в. М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара: историјска студија*, Београд, 1996. Ивановић је податак о женидби Ђурђа II делимично преузео од Мавра Орбина, који наводи да се он веома плашио албанских великаша Дукађина, због чега је одлучио да се ожени Деспином, ћерком *рашког* кнеза Лазара, „која је раније била жена молдавског кнеза Шишмана”, в. М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 293; исти, *Краљевство Словена*, Зрењанин, 2006, 72. На основу Ивановићевих навода, дало би се закључити да се средином XVII века у Будви није много знало о Јелени Балшић, енергичној господарици Зете која је обележила прву половину XV века. Штавише, дон Крсто је зове Јерина, вероватно под утицајем народних песама.

13 *Cronica delli Annali di Bvdva* di Don Christoforo Iuanouich, nobile, canonico, e publico precettore d’essa città di Budua, 38–40 / [56]–[58], <https://digital.nbbd.me/unit/krsto-ivanovic-anali> (приступљено 1. јуна 2024) Бројеви ван заграда представљају Ивановићеву пагинацију, док бројеви у угластим заградама означавају стране рукописног кодекса, тј. ПДФ-а. Такође в. К. Ivanović, *Budvanski anali*, 78, 79.

14 М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 286–309; исти, *Краљевство Словена*, 63–91.

15 С. Рудић, *Балшићи – господари Зете*, Београд, 2021.

curiosa e degna di memoria, tocherò alcuni particolari, cioè in quelli anni che furno 1388 attrouandosi Balsa Georgio al gouerno di Zenta, conte Lazaro, uno di baroni della Rassia, possedeua una parte dopo la morte di Vucasino e Vgliescia sudetti d'essa Rassia ouer Seruia, et questo tra l'altre figliole che haueua erano due, Vidosaua e Mare. E Vidosaua maritò in Vuco Brancouich e Mare in Milose Obilich detto poi Kobilich. Queste doi sorelle un giorno come sogliono perlopiù le donne, uanagloriose contendere nella lode propria uennerò in cotesa chi fusse più nobile, o Vuco o Milose. Mentre Vidosaua inuidiaua che Milose andasse alla destra di Vuco ingiuriandolo forte in presenza d'essa Mare, sua sorella, e perche deffendeua essa Mare il marito, Vidosaua gli diede un schiaffo di graue che conobbe Milose e se ne rese informato da essa moglie li caggionò che Milose detto prouocasse Vuco, suo cognato, al duello. E fu cio impedito da conte Lazaro, però non restò in Vuco di malignare sempre contro il sudetto Milose. Occorse che quelli tempi istessi l'essendosi collegati più signor di Vngaria e Bosna per incontrare Ammurate che ueniua à danno di Rassia e Seruia. Conte Lazaro fu fatto con titolo di generalissimo supremo sopra tutto l'essercito. Onde ritrouandosi con il campo presso Cossouo conuittò à punto la sera di San Vitto li 14 zugno tutti principali e titolarij dell'essercito alla cena per bancheggiarli quella sera che l'era la fatta che il conte osseruaua particolarment[ente] con hauere nel tempo che doueua principiar a bere. Dinanzi tutti esso conte Lazaro notato d'infedelta il sudetto Milose et cio per le bugie che le prestaua continuament[ente] Vuco Brancouich, così che Milose si leuò da tauola con sola risposta che mattina seguente nell'azzuffament[ento] s'hauerebbe riportata l'esisperienzza della sua mai corrotta fedelta. Pensò Milose tutta quella notte all'ingiuria e unitosi con Milan Toplicich et Iuan Cosaucich, la matina nel sputar del sole intrepido e risoluto entrò nell'essercito inimico che s'haueua accampato a Cossouo e fù accolto da tutti cortesement[ente] credendo uenirsi humiliare e collegare con il detto Muratte e in uero di baciargli il piede, cauò uno pugnale – detto *hanzar* in slauo – lo ferri nel uentre terribilm[ente] così che puoco uisse e Milose credendolo morto saltò indietro dal badiglione in tre fiate con terzo al corridore del caualo e furno segnati a detto Cossouo essi tre salti per memoria. Lui questi tre cauallieri con la loro estrema forza e ualore fecero una considerabilissima stragge non senza perdita per di loro perche da tanta moltitud[in]e ne restorno interfetti li sudetti Toplicich e Cosaucich, solo Milose preso per esserle cascato il caualo sopra li taglienti di smittere e ponte di lanze dell'inimico e fu condotto uiuo sotto badiglione doue ancor era spirante l'Ammurat. Causò cio che mattina il Turco commandasse l'azzuffament[ente] immediato con l'essercito di conte Lazaro in cui non essendosi trouato Milose et li doi sudetti dubitauano di qualche infedeltà, i Rassiani fù causa che perdessero la speranza di vittoria e parse di uigore così che seguendone memorabile conflitto e molto lacrimeuole con stragge d'una et l'altra parte restò uinto e sconfitto l'essercito

christiano con la presa di conte Lazaro, che fù insieme con Milose decapitato sotto badiglione di Ammurate et tutti tre sepolti insieme a Cossouo chiamandosi hoggidi l'arca di Milose. E questo fù li 15 zugno 1389. Onde restò dopo conte Lazaro Miliza sua moglie che perse in questa fattione noue fratelli detti Vgouichi al gouerno di doi suoi figlioli, cioe Stefano e Vuco. Georgio Balsa come zenero di questi s'accordò con loro e l'agiutò scaciare Vuco Brancouich traditore che con fuga s'haueua saluato et fare anco la pace con li Turchi."<sup>16</sup>

Као што је већ истакнуто, почетак XVI поглавља написан је углавном на основу *Краљевства Словена*. Међутим, Ивановићев приказ косовског предања садржи личности, мотиве и заплете који се не појављују код Мавра Орбина.<sup>17</sup> У науци се усталило мишљење да је Орбин први донео уобличено косовско предање са готово свим кључним моментима, изведеним из ди-хотомије мотивâ јунаштво–издаја. Орбиново косовско предање темељи се на предисторији дугој око два stoleћа.<sup>18</sup> Ивановић причу започиње свађом Лазаревих кћери Видосаве и Маре око тога који је од њихових мужева пле-менитији – Видосавин Вуко или Марин Милош. Најранији запис о свађи Лазаревих кћери налази се управо у *Краљевству Словена*,<sup>19</sup> с тим што Мавро Орбин наводи да је Милош Кобилић (Milosc Chobilich), рођен на Тјентишту недалеко од Новог Пазара и одгојен на Лазаревом двору, био муж кнежеве кћери Вукосаве, док је Мара била удата за Вука Бранковића.<sup>20</sup> Имена кћери се, дакле, разликују, а податак о Лазаревој кћери Мари, удатој за Вука Бранковића, одговара историјској истини. Дубровачки аналита Јаков Лукаревић такође наводи да је „Milosc Cobilich Barone di Tientiscte” у Хуму био Лазарев зет.<sup>21</sup> У већ поменутој бугарштици *Како се свадио Милош Кобиловић и Вук*

16 *Cronica delli Annali di Bvdva* di Don Christoforo Iuanouich, 40–44 / [58]–[62], <https://digital.nbhd.me/unit/krsto-ivanovic-anali> (приступљено 1. јуна 2024); К. Ivanović, *Budvanski anali*, 80–83.

17 О изворима Мавра Орбина, када је реч о косовском предању, в. коментаре Симе Ћирковића у: М. Орбин, *Краљевство Словена*, 358–362.

18 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 348; Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, Београд, 2001, 163–182. Преглед познатих извора о Косовском боју доноси С. Ћирковић, *Историјски извори о Косовском боју*, Битка на Косову 1389. године, ур. Д. Срејовић, Београд, 1989, 167–196.

19 Ј. Ређеп, *Бистру воду замутиле. Свађа кћери кнеза Лазара*, Београд, 2006, 13.

20 М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 314; исти, *Краљевство Словена*, 96.

21 Према Лукаревићевој генеалогiji, Лазарева супруга Милица била је кћи Угљеше Мрњавчевића. Лазар и Милица имали су синове Стефана и Вука и пет кћери: Мара је била удата за Вука Бранковића, Вукосава за Милоша Кобилића, Марија за Шишмана, краља Бугара, Елена Деспина најпре за Николу Горјанског, а потом за Сандаља Хра-

Бранковић, коју је записао Јозо Бетондић, говори се о томе да је мајка Милица са својим двома кћерима, чија се имена не помињу, седела на прозору и посматрала Лазара како јаше између двојице зетова. Обрадована призором, у једном тренутку је узвикнула: „Ма бих дала, Милица, моје у глави црне очи / Да је Вуче Бранковићу ко и Милош Кобиловић.“ Мајчина реакција и чињеница да Милош, човек незнатног порекла, јаше с десне стране кнеза Лазара уместо Вука, који и у стварности и у песми припада највишем племству, веома је увредила Вукову „вјереницу“, што је код Ивановића наговештен, али још увек недовољно разрађен мотив сукоба у породици.<sup>22</sup> У перашкој бугарштици јавља се идентичан заплет са истим актерима – Видосава је Вукова, а Мара Милошева жена, повод за свађу је то што Милош јаше с десне стране кнеза Лазара, с тим што се Милош назива Ковиљић.<sup>23</sup> У истом *Перашком рукопису* записана је и драма *Бој кнеза Лазара*, дело непознатог Пераштанина. И овде је Видосава Вукова, а Мара Милошева жена, сестре седе на прозору и препиру се око Милошевог права да језди с десне стране Бранковића. Мајка Милица се у овој сцени не појављује.<sup>24</sup>

Шамар који је Вукова супруга упутила својој сестри и Милошевој жени био је повод разлаза између Лазаревих зетова. Огорчени Милош пожелео је да се освети Вуку, кога је позвао на двобој. У основи, Милош не може или не жели да опрости увреду која се тиче његове социјалне инфериорности у односу на пашенога, чије се племенито порекло и наслеђени углед не доводе у питање, те стога реагује гневом који би се у супротном тешко могао разумети, још мање оправдати. У наведеној дубровачкој бугарштини Вукова „вјереница“ вели да је Вука родила „лијепа од града владика“, док је Милош син младе Влахињице, која га је отхранила под кобилом.<sup>25</sup> У

---

нића, и напослетку Миљена (Migliena) за Бајазита, према: *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa di Giacomo di Pietro Luccari, Gentiluomo Raguseo*, Ragusa, 1790, 115. Јаков Лукарчевић је своје дело у четири књиге посвећено дубровачком Сенату писао истовремено кад и Мавро Орбин *Краљевство Словена*, али је први пут објављено у Венецији 1605. године.

22 *Народне песме о Косовском боју*, 44–46; М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 363–364; Ј. Ређеп, *Бистру воду замутили*, 53–58.

23 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 366; исти, *Перашка бугарштина о косовском боју*, *Расковник*, часопис за књижевност и културу XV/55–56 (април–септембар 1989), 73–84; *Народне песме о Косовском боју*, 32–36; Ј. Ређеп, *Бистру воду замутили*, 45–52.

24 Пун назив овог драмског дела гласи: *Бој кнеза Лазара и Милоша Ковиљића и издајника Вука Бранковића и девет браће Југовића на Косову пољу на 24 џуња 1348*. Писац је догађај сместио у немогућу 1348. годину. Драму непознатог Пераштанина објавио је М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 388–406.

25 *Народне песме о Косовском боју*, 44–46; Ј. Ређеп, *Бистру воду замутили*, 54.

перашкој бугарштици Мара одговара Видосави да њеног „храбра” Милоша „није кобила породила”, већ да се он зове „Ковилићу”.<sup>26</sup> У драми *Бој кнеза Лазара* Видосава назива Милоша обичним војником, невредним и убогим човеком, „без злата, блага и динара”, док Мара Вука отворено оптужује да се обогатио улагујући се Лазару, те да прогони удовице, сирочиће и сиромаше јер је његова природа „хурјацка”.<sup>27</sup> Поменуте две бугарштице и драма непознатог Пераштанина потичу најраније с краја XVII века, што значи да су записане око педесет година након *Будванских анала*.

Док Мавро Орбин наводи да је за време мегдана Милош умало убио Вука збацивши га са коња, те да су већу несрећу спречили присутни великаши,<sup>28</sup> дотле Ивановић вели да је Лазар забранио двобој између зетова. У бугарштицама витешки позив на двобој изостаје. У перашкој бугарштици Милош позива Вука да заједно изјашу, с намером да га неспремног убије буздованом. Вука од погибије спасава љуба Видосава, измоливши га на „дар” од Милоша.<sup>29</sup> У поменутој дубровачкој бугарштици Милош напада Вука у врту Лазаревог дома, обара га на земљу и ногом му избија два здрава зуба. У овом случају Вука спасава таст, који једва успева да обузда Милошев гнев.<sup>30</sup> У перашкој драми Милош прети Вуку да ће га оборити са седла и учинити му све раније побројано уколико своју жену строго не укори.<sup>31</sup> Пред крај XV века Јерг из Нирнберга први доноси причу о два зета кнеза Лазара која су се непосредно пред одсудну битку спорила око тога ко је храбрији витез и бољи јунак у борби. Том приликом један је поручио да ће с мноштвом племића прећи Турцима. Вест је стигла до султана, који је кнежевог зета примио с радошћу, али је овај смртно ранио султана мачем у тренутку када му се поклонили не би ли му, тобоже, целивао ногу. Подвиг безименог јунака ипак није спречио победу Турака. Лазар је ухваћен у бекству и погубљен.<sup>32</sup>

26 Народне песме о Косовском боју, 32–36; Ј. Ређеп, *Бистру воду замутили*, 46.

27 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 389.

28 М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 314; исти, *Краљевство Словена*, 96–97.

29 Народне песме о Косовском боју, 32–36; Ј. Ређеп, *Бистру воду замутили*, 47–48.

30 Народне песме о Косовском боју, 44–46; Ј. Ређеп, *Бистру воду замутили*, 56.

31 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 391.

32 Јерг из Нирнберга био је пушкар и тополивац у служби војводе Стефана Вукчића Косаче у периоду 1456–1462. године, када је, по свој прилици, и чуо причу о завади кнежевих зетова и подвигу косовског јунака. Османлије су Јерга заробиле заједно са породицом, те је између 1462. и 1480. године служио султану. Мехмед I га је 1480. године послао у Африку да испита тамошње прилике. Јерг се у Александрији упознао са фрањевцима, који су му помогли да ступи у контакт с млетачким трговцима, на

Занимљив је Ивановићев навод да старији облик Милошевог имена гласи Обилић, те да је он тек касније прозван Кобилић. У драми *Бој кнеза Лазара* каже се да се Милош све до Видине клевете звао Обилић, а да је тек од тада прозван Кобилић.<sup>33</sup> Сматра се да се облик Обилић не јавља пре XVII века.<sup>34</sup>

Надаље, Ивановић наводи да је Амуратов покрет према Србији и Рашкој довео до чвршћег савеза између Угарске и Босне, али да је хришћанске снаге предводио кнез Лазар.<sup>35</sup> Следећи мотив је кнежева вечера уприличена на Косову у предвечерје празника Светог Вита. Лазар је желео да „поглаваре и великаше из војске” пред битку добро осмотри.<sup>36</sup> Приликом наздрављања, Лазар је Милоша пред свима означио као неверног јер је претходно поверовао клеветама које су долазиле од Вука Бранковића. Дубоко повређен,

---

чијим се бродовима и пребацио у Венецију. Након тога живео је у Риму и неколико година радио за папу Сикста IV (1471–1484), после чега се вероватно вратио у Нирнберг, где је и написао своје дело *Трактат о Турцима*, Пушкар Јерг из Нирнберга, *Трактат о Турцима*, Расковник, часопис за књижевност и културу XV/55–56 (април–септембар 1989), 49–62; Р. Михаљчић, *Лазар Хребелановић. Историја, култ, предање*, 255–256; Ј. Ређеп, *Бистру воду замутили*, 14–15.

33 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 391.

34 Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, 44.

35 Према Орбину, Мурат је намеравао да казни Лазара зато што је подстицао Угаре да нападају Турке. Истовремено је желео да прошири границе свог царства у Европи (М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 313; М. Орбин, *Краљевство Словена*, 96). Поједини западни извори настали пред крај XIV века и у XV веку говоре о угарским одредима који су учествовали у Косовској бици, али ретко када помињу краља Жигмунда Луксембуршког, чија је улога у збивањима непосредно пред битку и после Лазареве погибије добро позната. Постоји извесна могућност да је помоћ упутио некадашњи мачвански бан Иваниш Хорват, иначе у то доба велики противник краља Жигмунда, в. Ђ. Бубало, *Један незапажен извор о Косовској бици*, Војно-историјски гласник LXV/2 (2015), 43–44. Већина тих списа настала је у Италији или у областима под влашћу Венеције на источној јадранској обали, с ослонцем на вести које су испрва потекле од краља Твртка, тако да су и Мавро Орбин и Крсто Ивановић могли бити упознати са њиховим далеким одјецима.

36 Занимљива су запажања Лудовика Цријевића Туберона и Мавра Орбина да Илири и Македонци, односно Словени, радије прибегавају вину него мучењу да би измамили тајне, што је и Лазара подстакло да приреди вечеру уочи судбинског окршаја: „Solent enim Illyrici, atque Macedones vino aequae ac tormentis arcana elicere”. L. C. Tuberonis, *Commentaria suorum temporum*, 262. „Imperoche gli Slavi sogliono col vino, non altrimenti che per mezzo de’ tormenti cauar fuora i secreti”. М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 314. Један од главних Орбинових извора, када је реч о опису Косовског боја, био је Лудовик (Лујо) Цријевић Туберон (1459–1527), дубровачки племић и хуманиста, историограф и бенедиктинац, опат Светог Андрије на пучини и Светог Јакова у Вишњици. Дело *Коментари о своме времену* у 11 књига писао је периоду 1500–1527. године, али је први пут објављено тек 1603. године у Франкфурту. Туберон у VI поглављу доноси косовску легенду, са познатим заплетом и детаљима, али је смешта у време владавине султана Бајазита II (Bajazetes Secundus, 1481–1512).

Милош је напустио вечеру, поручивши присутнима да ће се Лазар ујутру уверити у његову оданост. Провео је немирну ноћ у размишљању о лажним оптужбама, које су подривале његову част и храброст. Константин Филозоф, који је своје дело започео око 1431. године, први доноси вест да међу војницима „беше један веома благородан, кога оцрнише завидљивци пред господином и осумњичише као неверног”.<sup>37</sup>

Пред крај XV века преводилац Дукине историје на италијански језик, који је у превод унео много тога чега нема у оригиналном тексту, наводи да је храбри „Milos Cobilichio”, Лазарев капетан, човек крепког духа и тела, запао за око Мурату, који му је слао писма и тајне поклицаре не би ли га придобио. Милош је Лазару показивао та писма, а кнез му је саветовао да се пред турским царом „претвара”. Упркос несумњивим доказима љубави и оданости, Лазар је поверовао сплеткама завидљиваца, те је Милоша током вечере јавно осумњичио за издају, називајући га одметником (*rebellio*). Упутио му је здравицу (*sdrauiza*) и поклонио златни пехар, али је тај гест оклеветаног јунака још више увредио.<sup>38</sup> Феликс Петанчић (*Historia Turcica*) и Лудовик Цријевић Туберон, двојица дубровачких писаца с почетка XVI века, такође наводе да је Милош (*Illyricus Mylo* код Петанчића) оклеветан од завидљиваца, а помињу и његове раније везе с Турцима, углавном преко писама.<sup>39</sup> Бенедикт Курипечић у свом путопису из 1530/1531. године Милоша Кобиловића (*Milosch Khabilouitz*) приказује као остарелог верног витеза кога су злонамерници оклеветали код „маркгрофа” Србије да у тајности пактира са Турцима. Кнез (маркгроф) приредио је вечеру у табору. Млади племићи и дворани седели су за столом и њима су указиване почести, док је остарелом витезу одређено да стоји крај трпезе. Стога доноси одлуку да убије „турског цара” и тако докаже своју част и освети се онима који су га оклеветали.<sup>40</sup> И код Орбина Милош одговара да ће поступцима доказати

37 К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, Десет векова српске књижевности, књ. 3, прир. Т. Јовановић, Нови Сад, 2015, 153.

38 М. Динић, *Дукин преводилац о боју на Косову*, ЗРВИ VIII/2 (1964), 64. Михаило Динић је сматрао Дукиног преводиоца подаником Млетачке републике, али не нужно и човеком домаћег порекла (М. Динић, *Дукин преводилац о боју на Косову*, 53, 54). Раде Михаљчић наводи да је потицао из приморских области (Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, 22), док је Мирослав Пантић отишао корак даље, означивши га као Бокеља, могуће Которанина. М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 339.

39 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 342–346. Туберон чак наводи да Милон „erat celebre apud Turcos” (L. C. Tuberonis, *Commentaria suorum temporum*, 262).

40 Бенедикт Курипечић је ову причу чуо последњих дана септембра 1530, негде на путу од Митровице преко Вучитрна до Приштине. Аустријско изасланство зауставило се у овим местима, прешавши преко Косова поља (Ampschofeld). Б. Курипечић, *Путопис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530-31*, Београд, 1998, 24–26. О томе још в. Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, 26, 28.

колико је одан тасту и господару, те да је онај који га је оклеветао лажов. Провео је бесану ноћ пред битку. Вукове оптужбе сводиле су се на то да је водио тајне преговоре са Турцима.<sup>41</sup>

Код Ивановића алузија на раније контакте са Турцима и посебно са њиховим владаром у потпуности изостаје. У перашкој бугарштини јавља се мотив кнежеве вечере на „Видов-данак“, Лазарево крсно име, уз помен Бранковићеве клевете тасту да је Милош „књигу пис’о у Косову да те изда”.<sup>42</sup> У драми *Бој кнеза Лазара* непознатог Пераштанина, вечера уприличена на Видовдан 15. цуња, уједно кнежево крсно име и дан пуног месеца, приказана је са поименичним набрајањем присутних званица. Лазар заклиње Милоша његовим јунаштвом, поштењем, Маром, животом и пријатељством да га не изда „у пољу Косову”. Разуме се, клеветник је Вук Бранковић. Милош одговара детаљним описом подвига који је намеран да изврши.<sup>43</sup>

Рано ујутру, већ с изласком Сунца, након непроспаване ноћи Милош заједно с Миланом Топличићем и Иваном Косавчићем одлази у непријатељски табор постројен на Косову, где бива љубазно дочекан јер Турци верују да је дошао као пребег и издајник. Милош користи њихову забуну да усмрти Мурата ударом ханџара у стомак, у тренутку док му је тобоже целивао стопало.<sup>44</sup> Милан Топличић и Иван Косавчић одмах су убијени, док је Милош у три скока успео да узјаше коња, али је напослетку жив ухваћен и доведен под султанов шатор. Тек тада је схватио да Муратова агонија још увек траје. Напослетку Ивановић закључује да су „три витеза изузетне снаге и храбрости извела невероватно убиство”.<sup>45</sup> Колико нам је познато, ликови Милана Топлице и Ивана Косавчића први пут се јављају у поменутој дубровачкој бугарштини *Кад је погинуо кнез Лазар и Милош Обилић на Косову*, али се ту говори о *слугама* Ивану, Милану и Николи Косовчићу, који су рођена браћа или саплеменици.<sup>46</sup> Премда код Ивановића изостаје мотив ухођења турског табора уочи битке, што је по свој прилици

41 М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 314–315; исти, *Краљевство Словена*, 97.

42 *Народне песме о Косовском боју*, 32–36.

43 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 395–397.

44 Орбин наводи да је Милош наклонио главу пред турским царем да би га пољубио у руку („mentre stà col capo inchinato à baciare la sua mano”). М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 315; исти, *Краљевство Словена*, 97.

45 Занимљиво је да Ивановић уопште не помиње Муратове синове, ни Бајазита ни Јакуба.

46 *Народне песме о Косовском боју*, 37–43; Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, 93, 101.

и био повод да се на сцену уведу ликови двојице Милошевих побратима<sup>47</sup>, Милан Топличић и Иван Косавчић у *Будванским аналима* приказани су као храбри и племенити витезови, уз то необично одани Милошу. Ово је, сва је прилика, њихов најранији помен у једној варијанти косовског предања.

Јунак који је убио Мурата на Косову дуго је остао безимен. Константин Филозоф говори о оклеветаном благородном витезу који се у намери да докаже своју верност и храброст запутио у турски табор глумећи пребега. Када се нашао близу „гордог и страшног самодршца“, изненада је журнуо и зарио у њега мач, после чега је и сам страдао.<sup>48</sup> Лаоник Халкокондил први наводи име Муратовог убице – Милоин (Μηλόν).<sup>49</sup> У једној од византијских *Кратких хроника* такође се наводи да је турског владара убио Милош Оби-лић.<sup>50</sup> Када је реч о грчким изворима, најзанимљивији опис Муратове по-гибије доноси *Хроника о турским султанима*, која приказује раздобље од 1373. до 1513. године. Попут Халкокондила, и писац ове хронике наводи две верзије догађаја. Према предању које је постојало међу Османлијама, Мурат се свом силом устремио на Лазара, *деспота* Србије, али му се ис-пречио један Србин. У двобоју са неименованим Србином Мурат је однео победу, али га је побеђени кришом ранио стрелом умоченом у отров. На

47 Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, 106–107. Побратимство је облик обредног и духовног сродства сличног кумству, које има индоевропске и прехришћанске корене. У основи вербалне формулаичности обреда братимљења стоји микрожанр заклетве. Један од могућих повода братимљења је учвршћивање постојећег пријатељства, али и завет за помоћ у невољи. К. Митић, С. Стаменковић, *Кодови братимљења и сестримљења код Бугара и Срба*, Пријатељство у култури Бугара и Срба, Велико Търново, 2023, 93–106.

48 К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, 153.

49 Лаоник Халкокондил наводи да се битка одиграла недалеко од Приштине, али не приказује њен ток, већ тежиште свога излагања ставља на опис смрти султана Мурата, доносећи турску и грчку верзију истог догађаја. Према турској верзији, Турци су најпре поразили Србе, које је султан наставио да гони по бојном пољу док га један српски пешак није убио копљем. Грци приповедају о храбром јунаку Милоину који је извршио величанствени подвиг. *Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes* I, ed. E. Darkó, Budapestini, 1922, 49–51; Р. Радић, Д. Кораћ, *Занемарени подаци грчких извора о бици на Косову 15. јуна 1389. године*, Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989, 238–239; М. Николић, *Византијски писци о Србији (1402–1439)*, Београд, 2010, 30.

50 R. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken* I, Wien, 1975, 561. Сматра се да је ова кратка хроника настала 1624. године у околини Скопља, и то на основу српских летописа. Остале кратке хронике, које припадају тзв. Групи турских освајања, наводе да је Мурат погинуо у сукобу с Лазаром, а у понекима се чак истиче да је Лазар лично и то на превару убио Мурата. Р. Радић, Д. Кораћ, *Занемарени подаци грчких извора о бици на Косову*, 241–242.

другој страни, Грци су казивали о храбром и наочитом јунаку Михалису (Μιχάλης), који се у турски табор запутио у договору са Лазаром, пошто му је овај обећао да ће му уступити део своје територије уколико убије Мурата. Михалис је у непријатељски табор ступио лако, будући да као пребег није изазвао ни најмање сумње. Наклонивши се пред султаном како би му, тобоже, целивао руку, извукао је скривени бодеж и усмртио га, после чега су га чауши и капиције растргли на комаде. Од тог времена, изасланике који би прилазили султану стража је држала за обе руке.<sup>51</sup> Константин Михаиловић из Островице у свом делу *Јаничарево успомене или Турска хроника*, посвећеном пољском краљу Јану Олбрахту (1492–1501), кратко преноси да је Miłosz Kobylitz убио цара Мурата. То је, уједно, први Србин који наводи име Муратовог убице.<sup>52</sup>

Извори западне провенијенције убиство турског султана углавном приказују као подвиг неколико храбрих завереника које предводи један посебан витез. После извршења намераваног подухвата, они гину у турском табору од руке непријатељских војника.<sup>53</sup> Прво у низу таквих сведочанстава потиче од хуманисте Колуча Салутатија, канцелара фирентинске општине. У писму од 20. октобра 1389. упућеном босанском краљу Твртку I, благосиља „пресрећне руке” дванаесторице заклетих велможа који су се мачевима пробии кроз непријатељске одреде и камиле увезане веригама да би допрли до Муратовог шатора. Један, „срећнији од осталих”, ударио је „војводу тако силно” мачем у грло и трбух, док су остали на истом месту славно и мученички скончали.<sup>54</sup> Реч је о одговору на писмо босанског краља упућено Фирентинској општини 20. августа, непунa два месеца након битке, које није сачувано. У Фиренци су веровали да је босански краљ лично учествовао у бици, те је стога мало вероватно да би Колучо Салутати износио детаље који у великој мери одступају од стварног приказа догађаја. Такође, Раде Михаљчић сматра да су вести о току и исходу Косовског боја у Фиренцу могле стизати с разних страна, не само из Босне.<sup>55</sup> Донекле по страни стоји опис Косовске битке из пера монаха Алберта, писца једне

51 Р. Радић, Д. Кораћ, *Занемарени подаци грчких извора о бици на Косову*, 243–247.

52 К. Михаиловић из Островице, *Јаничарево успомене или Турска хроника*. Десет векова српске књижевности, књ. 4, прир. Т. Јовановић, Нови Сад, 2018, 86. Уп. К. Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, Michigan, 1975, 256.

53 О томе детаљно с прегледом извора и литературе в. Ђ. Бубало, *Један незапажен извор о Косовској бици*, 48–49.

54 В. В. Макушев, *Прилози к српској историји XIV и XV века*, Гласник СУД 32 (1871), 174, 176.

55 Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, 9–14.

светске хронике из средине XV века. Он наводи да је неки „барон из области Немачке” по имену Пробиштић (Probostic) током битке заробио једног Турчина и од њега, уз извесна обећања, изнудио обавештење о положају Муратовог шатора, ограђеног ланцем од увезаних мула. Потом се на челу свог одреда запутио према султану и задао му смртни ударац.<sup>56</sup> Ивановић убиство Мурата приказује као подвиг оклеветаног Милоша у коме су учествовала и двојица храбрих витезова – Милан Топличих и Иван Косавчић, што показује да су му макар у далеким одблесцима били познати описи битке настајали у Дубровнику, Зетском приморју и ширем залеђу првих година и деценија након стварног догађаја.

Почев од Ахмедије – лекара, калиграфа, сликара, дворског песника и писара дивана, и његовог дела *Искендернама (Александрида)*, посвећеног принцу Сулејману Челебији, чија најстарија верзија потиче из марта 1390. године, преко Персијанца Азиза, сина Ардашира из Астарабада, писца дела *Гозба и борба* (1398), и историчара Уруца из Једрена творца *Османске историје*<sup>57</sup> до анонимног састављача *Историје Османове династије* која се завршава 1512. годином – турски писци певали су и писали о „кауруину” који је на превару убио Гази хана. Муратово убиство одиграло се на бојном пољу, не испод шатора, а на њега је ханџаром насрнуо „проклет и неверник”, умрљан крвљу, који је изненада искочио из хрпе лешева или из борбеног строја. Према другој верзији, „кауруин” се султану приближио глумећи да жели да му целива руку. Такав исход догађаја био је судбински предодређен како би падишах постао шехид, тј. мученик за веру.<sup>58</sup> Ашикпашазаде у својој *Хроници*, написаној 1484. године, наводи и име неверника који је копљем

56 *Die Weltchronik des Mönchs Albert 1273/77–1454/56*. hrsg. Von R. Sprandel, MGH, Scriptores rerum Germanicarum, Nova Series XVII, München, 1994, 326–327. Монах Алберт, припадник цистерцитског реда, написао је светску хронику која обухвата раздобље између 1273/77. и 1454/56. године. Већи део *Хронике* писао је у Манастиру Хајстербах у Рајнској области, али је писање довршио 22. фебруара 1458. у манастиру Ждјару у Чешкој. Аутограф његове хронике данас се чува у Државном архиву у Брну, а њен препис у Аустријској националној библиотеци у Бечу. Ђ. Бубало, *Један незапажен извор о Косовској бици*, 33–34. Опис Косовског боја налази се као додаток на крају основног текста. Ђорђе Бубало оправдано сматра да је предложак који је монах Алберт користио настао негде на млетачким поседима на источном Јадрану крајем XIV или почетком XV века. Ђ. Бубало, *Један незапажен извор о Косовској бици*, 52.

57 Олга Зиројевић наводи да је Уруц своје дело најраније саставио око 1438/1439. То је најстарији наративни извор о османској историји. Уруцово дело наставили су анонимни настављачи вероватно у време доласка Бајазита II на власт (1481). *Кембрички и Оксфордски рукопис* сежу до 1467, а *Загребачки* до 1493. године (Крбавска битка). О. Зиројевић, *Милош Обилић у турским изворима*, Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, 250–251.

58 *Исто*, 249–253.

усмртио Мурата – Билиш Кобила.<sup>59</sup> Учени мудерис, историчар и песник Мехмед Нешрија, у делу *Огледало света*, писаном у годинама 1512–1520, развија причу о погибији Мурат хана од руке Милоша Кобиле, а помиње и пораз левог крила османлијске војске током битке. Сматра се да је Нешрија у великој мери користио народно предање, које је постојало како међу хришћанима, тако и међу муслиманима. О Косовском боју на сличан начин говори и Идрис Битлиси, с тим да он Муратовог убицу назива Милош Никола.<sup>60</sup> За све поменуте писце карактеристично је да наводе, с мањим варијантама, да је Лаз ухваћен заједно са сином, те да је Бајазит на превару погубио брата Јакуба Челебију како би себе прогласио за падишаха.<sup>61</sup>

Према Ивановићу, тек после султановог убиства „Турчин” је наредио да се крене у бој са Лазаревим снагама. Хришћани су увидели да недостају Милош и поменута двојица племића, због чега су помислили да су они заиста починили издају. Лош утисак учинио је да се боре с мање жара и одлучности. У тој „веома жалосној” бици обе војске су пострадале, али су хришћани побеђени, док је Лазар заробљен и заједно са Милошем усмрћен одсецањем главе под Муратовим шатором. Сва тројица сахрањена су на Косову, односно на попришту битке, а то место прозвано је „Милошев гроб”. О деморализацији у редовим хришћанске војске говори и Мавро Орбин. Први пут су хришћани устукнули када су помислили да је Милош заиста починио издају. Били су спремни да положи оружје, али их је у томе спречио Лазар, одржавши говор посве у хуманистичком духу, у коме им је предочио предности смрти у слободи и слави, после чега су његови људи, „распаљени древним словенским бесом”, одлучили да крену у бој. До опадања борбеног морала дошло је и у турском табору, премда су заповедници сакрили од војника вест о Муратовој погибији.<sup>62</sup> Ипак, обе стране су се бориле срчано и одлучно. До истинског метежа у хришћанским редовима дошло је тек када је кнез Лазар, који се иначе храбро борио, сјахао са уморног коња да би га заменио новим јер су војници помислили, видевши га умрљаног крвљу, да је убијен. Његови даљи покушаји да окупи војску која се дала у бекство били су безуспешни, због чега је и сам кренуо да се повлачи, али је на путу упао у замку, ископану у земљи и прекривену грањем, која је била намењена

59 Исто, 253–254.

60 Према Идрису Битлисију, Милош се претварао да жели да постане муслиман, а Мурата је усмртио ханџаром умоченим у отров, Исто, 254–257.

61 Једино Идирис Битлиси наводи да је Мурат поживео толико да Бајазита одреди за наследника престола, Исто, 257.

62 Туберон такође наводи да су најближи Муратови сарадници донели одлуку да турским војницима и непријатељима пређуте Муратов усуд. L. C. Tuberonis, *Commentaria suorum temporum*, 263.

хватању дивљих звери.<sup>63</sup> Према једној верзији, убијен је баш на том месту, док је према другој верзији ухваћен жив и одведен у турски табор, где му је одрубљена глава.<sup>64</sup> Надаље, Орбин наводи да је Лазар сахрањен у врло лепој Цркви Раваници, док је Муратово тело пренето у Бурсу и покопано у гробници предака, а на гроб је окачена Милошева рука окована у сребро.<sup>65</sup> Ипак, Муратова утроба покопана је на Косову, на месту које се назива „Муратовим гробом” или „пирамидом”.<sup>66</sup>

Ивановић догађај тачно датира – 15. јун 1389,<sup>67</sup> а повест о Косовском боју завршава напоменом да је иза Лазара остала супруга Милица, која је сачувала синове Стефана и Вука, али је уместо њих изгубила деветорицу браће Уговића. Мавро Орбин не познаје браћу Југовиће, још мање њиховог оца Југ-Богдана, који су, према мишљењу Радета Михаљчића, у предање ушли вероватно у исто време када и побратими Милан Топлица и Иван

63 Детаљ о Лазаревој одлуци да усред битке замени уморног коња, због чега за тренутак нестаје из видокруга бораца, те настаје пометња у редовима хришћана, који преплављени страхом почињу да се у нeredу повлаче са бојишта; Лазарев покушај да их заустави и, напослетку, његово бекство и упад у замку намењену дивљим зверима, Орбин је преузео од Туберона. L. C. Tuberonis, *Commentaria suorum temporum*, 264–265.

64 M. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 315–318; исти, *Краљевство Словена*, 98–101.

65 Податак о Милошевој руци окованој у сребро и окаченој на Муратов гроб преузет је од Туберона. L. C. Tuberonis, *Commentaria suorum temporum*, 263.

66 M. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 318; исти, *Краљевство Словена*, 101–102. Више од сто година пре Мавра Орбина, о Муратовом турбету писао је Мартин Сегон, један од истакнутих хуманиста с краја XV века који је за себе говорио да је „родом Которанин а пореклом Србин из Новомонта (Novobardo)”. Био је син Јована Сегона из Котора, служио је као каноник Цркве Свете Марије у Новом Брду, да би напослетку био именован за улцињског бискупа 1481. године. Неколико година пре тога стекао је звање доктора канонског права на Универзитету у Падови. Своје дело, које говори о продору Османлија у југоисточну Европу и садржи веома занимљиве описе освојених и нападаних земаља и крајева, посветио је папи Сиксту IV. Мартин Сегон наводи да се „деспот” Лазар с много хиљада супротставио Мурату, који је провалио из „Тракије у Мезију”, али је у том боју погинуо, док је од његове војске претекло мало људи. Међутим, турска победа није задобијена без крви јер је погинуо и њихов „краљ” („victoria ... non incruenta tamen perempto ibidem eorum rege”). Његова утроба лежи у мермерној гробници на Косовом пољу („ubi eius adhuc intestina marmoreo condita tumulo iacent”), док је тело пренето у Бурсу и сахрањено са осталим члановима владарске породице. Сегон зна и за другу *Косовску битку*, односно пораз Јаноша Хуњадија у сукобу са Муратом и његовим сином Мехмедом Челебијом, актуелним султаном у тренутку настајања списка. *Писци средњовековног латинитета*, прир. Д. Синдик и Г. Томовић, Цетиње, 1996, 216–261. Мало је вероватно да је дон Крсто Ивановић био упознат са делом Мартина Сегона.

67 Тачан датум је вероватно преузет од Орбина. M. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 319; исти, *Краљевство Словена*, 102.

Косанчић.<sup>68</sup> Према претпоставкама Ненада Љубинковића, Југ-Богдан и његови синови – девет браће Југовића: Бошко, Војин, Дамјан, Никола, Ненад, Момир, Петар, Стјепан и Митар, јунаци су заборављених народних епских песама из тематског круга о борбама око Новог Брда. Као сродници кнегиње Милице („contessa di Monta Nuovo”), прикључивани су тематским круговима народних епских песама о Боју на Косову, као и другим записима с краја XVII века и надаље.<sup>69</sup> Колико је досад познато, најранији помени Југовића потичу с краја XVII века, што би значило да их је дон Крсто Ивановић међу првима унео у свој запис косовског предања.<sup>70</sup>

Напослетку, Ивановић наводи да је Милице и њеним синовима помогао зет Ђурађ Балша, с којим су претходно постигли договор да протерају „издајника” Вука Бранковића, који се спасао бекством, и закључе мир са Турцима. Косовски јунак који је погубио Мурата, временом идентификован као Милош (К)обилић, оклеветан је и неправедно оптужен да смера издају, одржавајући тајне контакте са Турцима, што је мотив кога се држи већина наведених писаца, почев од Константина Филозофа. Међутим, клеветник или више њих, премда изразито негативни ликови испуњени злом и завишћу, дуго времена ипак нису били поистовећивани са „стварним” издајницима. Могућност да се на разбојишту догодила издаја први пут је наговештена у *Пећком летопису*, који је настао вероватно пред крај XIV века. Летописац наводи да није сигуран да ли је Лазара издао неко из његове дружине или се напросто суд божји испунио на њему. Извесно је само то да је претрпео многе муке и да му је глава одсечена. Нешто млађи *Студенички летопис* и *Цетињски летопис* не доводе у сумњу да су неки побегли са бојног поља, једино нису сигурни да ли су то учинили из страха или због невере.<sup>71</sup> Међутим, код Константина Филозофа изостаје мотив издаје.<sup>72</sup> Константин Михаиловић из

68 Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, 93, 109–121.

69 Н. Љубинковић, *Од Косовске битке до косовске легенде*, 127–128.

70 Стари српски родослови и летописи као оца кнегиње Милице помињу кнеза Вратка, који је био син кнеза Вратислава, сина жупана Дмитра (Димитрија, у монаштву Давида) и унука великог кнеза Вукана, сина великог жупана Стефана Немање и брата Светог Саве. Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927, 28, 38, 44, 50, 53, 58, 87, 200, 210–213. Миличину припадност бочној грани Немањића, која је своје порекло водила од Вукана, великог кнеза и краља Дукље, најстаријег сина Стефана Немање, савремена наука је углавном прихватила. М. Шуица, *Милица – кнегиња немирног доба*, Београд, 2019, 35–49 с прегледом извора и литературе. Поред Милице, кнез Вратко имао је и сина жупана Николу. О кнезу Вратку вид. Д. Јечменица, *Немањићи другог реда*, Београд, 2018, 77–85.

71 Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, 94, 95.

72 К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*, 153; Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске*

Островице наводи да су се „господа” одана кнезу Лазару јуначки борила, али да је било и оних који су битку „посматрали кроз прсте”, те да је због „невере и неслоге, и зависти рђавих и неваљалих људи, битка изгубљена у петак у подне”.<sup>73</sup> Дукин преводилац први доноси име могућег издајника. Вели да је Турке по кнежевој заповести први напао Влатко Влађевић, човек босанског краља Твртка I, и веома храбро и одлучно разбио прве непријатељске редове. Тада се међу хришћанима пронео непроверен глас да се кнежев капетан Драгосав Пробишчић (Dragossavo Probiscio) побунио и окренуо оружје против хришћана. На тај глас, Влатко Влађевић се са својим одредима повукао у Босну, што је одлучило исход битке – Лазар је, будући напуштен од својих капетана, готово без борбе ухваћен жив, заједно са свим племићима свога царства. Писац једино није сигуран да ли су ту гласину пустили Турци, које сматра веома лукавим, или је реч о немилосрдној игри судбине, ненаклоњене хришћанима због њихових грехова.<sup>74</sup> Пада у очи да се потенцијални издајник код Дукиног преводиоца Dragossavo Probiscio зове веома слично као храбри витез Probostic, који је, према казивању монаха Алберта, убио Мурата, што упућује на закључак да је реч о истом или веома сличном предлошку, насталом пред крај XIV или на почетку XV века у приморским крајевима под млетачком влашћу.<sup>75</sup> Међутим, двојица писаца другачије су протумачила улогу *капетана Пробишчића / витеза Пробиштића* у Косовском боју, на шта су могли утицати бројни разлози.

Тек код Мавра Орбина издајник је недвосмислено поистовећен с клеветником Вуком Бранковићем, пашеногом злопамтилом, али тек накнадно, изван основног тока приповедања. У његовој верзији косовског предања, које се смислено завршава описом места на којима су погребени Лазар и Мурат, издајника напросто нема. Готово неочекивано, Орбин се с краја поново враћа на почетак, наводећи да су у бици, која се одиграла на Косову 15. јуна 1389, пале многе личности из Рашке и Босне. Босански краљ Твртко, будући савезник, послао је у помоћ кнезу Лазару своје одреде под заповедништвом војводе Влатка Вуковића, који је после битке „с мало

---

*легенде*, 143–145.

73 Издајници су кажњени један по један, јер их је Бајазит напослетку све осудио на смрт. Уз Лазара је све време био Крајимир, војвода топлички, који је од Бајазита измолио дозволу да Лазареву главу у тренутку одсецања прихвати у скут како не би пала на земљу, после чега је и сам погубљен. К. Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене*, 86–87; Уп. К. Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, 256. Војвода Крајимир историјски је непотврђена личност.

74 М. Динић, *Дукин преводилац о боју на Косову*, 65–66; Р. Михаљчић, *Јунаци Косовске легенде*, 155–156.

75 Вид. Ђ. Бубало, *Један незапажен извор о Косовској бици*, 52.

својих људи побегао". Вуковићево понашање остаје загонетно, али не и поступак Лазаревог зета Вука Бранковића, који се „спасао са готово свим својим људима, пошто је (како неки кажу) имао тајне преговоре с Муратом да изда (како је и учинио) свога таста да би се докопао његове државе.”<sup>76</sup> У више пута поменутих бугарштицама, дубровачкој и перашкој, такође се помиње издаја Вука Бранковића.<sup>77</sup> Драма непознатог Пераштанина завршава се клетвом коју поражени, заробљени и понижени Лазар упућује издајнику Вуку Бранковићу: „Проклет му они час кад га виђех оком, и проклет он буди, Вук, својом мајком; проклето владање које му дах у руке”, што стоји у оштрој супротности са благословом који кнез изриче Милошу.<sup>78</sup> О стварној улози Вука Бранковића у догађајима који су претходили Косовском боју, али и у заплетима и расплетима који су се одигравали након жестоког окршаја до кога је дошло баш у његовој земљи, све до смрти у турском сужањству 6. октобра 1397, са посебним освртом на генезу настанка легенде о издајнику архетипском кривцу за сва потоња страдања и недаће које је народ искусио, говори се у монографији Марка Шуице.<sup>79</sup>

Као што је истакнуто, код Ивановића је наглашена улога Ђурђа Балшића, другог Лазаревог зета, и то у збивањима која су уследила након битке у којој он, према нашем писцу, није учествовао. Монах Алберт наводи да је Бајазит, другорођени Амуратов син, заробио извесног Георгија Балеча, господара Албаније („*Georgium Bales, maiorem dominum Albaniae*”) и довео га под шатор пред оца у агонији. Потом је Јакуб, прворођени син и наследник престола, наредио да се највећем јунаку међу хришћанима одруби глава.<sup>80</sup> Мавро Орбин наводи да је Вук Бранковић, поткупивши стражаре, успео да побегне из тамнице у Пловдиву, у коју га је заточио Бајазитов син Муса, „који је касније убио његовог сина Лазара”, после чега је отишао „другом

76 М. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 319; исти, *Краљевство Словена*, 102. Јаков Лукаревић, Орбинов савременик, такође наводи да је Лазар страдао јер га је издао зет Вук Бранковић („*tradendolo Vuk Brancovich suo genero*”). G. Luccari, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, 115. Готово век старији Лудовик Цријевић Туберон зна да је у бици дошло до метежа због нестанка Милоша Обилића из хришћанског табора и Лазаревог заустављања током битке да би се променио изнемогли коњ, али издају не помиње L. C. Tuberonis, *Commentaria suorum temporum*, 264–266.

77 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 364–366; *Народне песме о Косовском боју*, 32–36, 37–43; Ј. Ређеп, *Бистру воду замутили*, 45–52.

78 М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка*, 404.

79 М. Шуица, *Вук Бранковић славни и велможни господин*, Београд, 2017, с прегледом извора и литературе.

80 *Die Weltchronik des Mönchs Albert*, 326. Да је несумњиво реч о Ђурађу II Страцимировићу Балшићу потврђује и Ђ. Бубало, *Један незапажен извор о Косовској бици*, 37–39.

зету кнеза Лазара". Ђурађ Балшић је Вука најпре изгрдио због издаје таста, а потом наредио да му се одруби глава. Све то догађало се без знања њихове таште Милице.<sup>81</sup> По свој прилици, у приморју је постојала жива традиција о учешћу Ђурађа Балшића у постковским збивањима и његовом самоиницијативном кажњавању „издајника” Вука Бранковића, премда ни Мавро Орбин ни Крсто Ивановић не помињу његово учешће у самом боју, за разлику од писца текста који је као предложак послужио монаху Алберту. Познато је да Ђурађ II Страцимировић Балшић није учествовао у Косовском боју, те да је у јуну 1389. вероватно боравио у Улцињу. У то време је одржавао добре односе са Турцима, који његове поседе у том тренутку још увек нису директно угрожавали. Штавише, подстицао их је да нападају земље Твртка I, са којим је био у сукобу посебно због Котора, који је од 1385. признавао врховну власт босанског краља. Упад Османлија у Босну завршио се неславно њиховим поразом код Билеће 1388. године. За зетског господара био би у том тренутку превелики ризик да се са својим одредима појави на Косову, премда је после само неколико година искусио сву жестину османлијских напада и перфидност њихове политике.<sup>82</sup>

*Прича о Боју косовском* представља завршни облик косовског предања. Место постанка најраније варијанте *Приче* Јелка Ређеп везује за Боку Которску и крај XVII века, али не искључује могућност настанка права-ријанте *Приче* раније на Косову. Поред података из различитих историја, варијанте *Приче* садрже и појединости из народних епских песама, и свакако најупечатљивију појединост, а то је предање о издајству Вука Бранковића и узроку хришћанског страдања. Та појединост може се повезати са временом настајања и ширења популарности варијаната *Приче*, које се поклапа са временом деловања проказаног деспота Ђурађа II Бранковића. Остале појединости које су препричаване из песама, или је било обрнуто, јесу: *Прича* се надовезује на народно предање о Вукашиновом убиству цара Уроша, а бави се и Лазаревим доласком на престо; Косовском битком 1389. године; свађом између Лазаревих кћери и зетова, што је узрок мржње Вука Бранковића и његовог клеветања Милоша Обилића да ће пребећи турском султану; Лазаревом вечером уочи битке и његовим укором Милошу; ухођењем турске војске; детаљима доласка Милоша Обилића у турски логор и његовим састанком са султановим слугама и Муратом; смрћу Милоша Обилића; Иваном Косанчићем и Миланом Топличанином;

81 Према другој верзији коју доноси Орбин, Вук Бранковић скончао је након што су га Турци ослободили из тамнице. Говорило се да га је отровала ташта Милица. M. Orbini, *Il Regno degli Slavi*, 319; исти, *Краљевство Словена*, 102–103.

82 К. Митровић, *Однос кнеза Лазара и његових наследника са Балшићима*, Власт и моћ. Властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, ур. С. Мишић, Крушевац, 2014, 263; Ђ. Бубало, *Један незапажен извор о Косовској бици*, 38.

дијалогом Мурата и ухваћеног Лазара и Милоша, и њиховом смрћу, као и низом детаља којих нема у народној епској поезији, неколике варијанте *Приче* помињу и да „госпоја” Милица остаје са својим синовима – Стефаном и Вуком и двома кћерима – Јелом и Видосавом. Пошто је прича сачувала интерполиране стихове из народних епских песама с краја XVII и почетка XVIII века, то је од изузетног значаја за решавање проблема хронологије настанка тематског круга о Косову. *Прича* садржи редове идентичне оним које је Вук забележио стотину година касније, као и мотиве које је дон Крсто Ивановић записао пола столећа раније. „Стилизација ликова и ситуација, устаљене фразе и изрази, препознатљиви атрибути јунака чине костур, потенцијалну сижејну конструкцију, а он је у великој мери заједнички у приказима исте теме у разна времена и на различитим просторима без обзира на књижевни жанр.”<sup>83</sup>

На основу предоченог, закључујемо да косовско предање, записано у *Будванским аналима* дон Крста Ивановића, представља прелазну варијанту између Орбиновог *Краљевства Словена* и *Приче о Боју косовском*. У оба случаја ради се о временској удаљености од око пола столећа. Веома је занимљив политички, друштвени, културни и религиозни амбијент у коме се ова варијанта косовског предања преносила и развијала. Средином XVII века у Будви је живело католичко становништво, док су житељи околних предела Грбља, Маина, Побора, Брајића и Паштровића били православни. Сви они били су поданици Млетачке републике, на самој граници према Османској империји. Свакако да је мешање градске и сеоске културе одиграло велику улогу у размени, преношењу и усвајању елемената косовског предања. Поред тога, године писања *Будванских анала* поклопиле су се са почетком дуготрајног Кандијског рата (1645–1669) између Млечана и Османлија. На простору о коме је реч вођене су крваве борбе око Бара и Рисна у јануару и фебруару 1649, док су Паштровићи, Грбљани и Маине у више наврата препатили због упада непријатељских одреда, који су палили и пљачкали села и одводили робље и стоку, док се нејач склањала на Свети Стефан и у Будву, претесну да прими велики број избеглица.<sup>84</sup> Стога не чуди да су се људи, како у граду тако и на селу, у таквим околностима враћали предању и његовим актерима, који су све више попримали одлике архетипских јунака.

83 *Косовска битка у усменој поезији*, 11.

84 Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI–XVIII вијека*, Београд, 1970, 198–211; Н. Нинковић, *У чељустима крвожедног вука*, Срби у Црној Гори 1496–1918, ур. Н. Маројевић, Никшић, 2017, 43–50.

## РЕФЕРЕНЦЕ / REFERENCES

## Необјављени извори / Unpublished sources

1. *Cronica delli Annali di Budva* di Don Christoforo Iuanouich, 40–44 / [58]–[62], <https://digital.nbhd.me/unit/krsto-ivanovic-anali>.

## Објављени извори / Published sources

1. Н. Вучковић, *Будвански анали Крста Ивановића*, Историјски записи 22/4 (1965), 623–652. [N. Vučković, *Budvanski anali Krsta Ivanovića*, Istorijски zapisi 22/4 (1965), 623–652].
2. Исти, *Књига друга Будванских анала Крста Ивановића*, Бока: зборник радова из науке, културе и умјетности 10 (1978), 287–307. [N. Vučković, *Knjiga druga Budvanskih anala Krsta Ivanovića*, Boka: zbornik radova iz nauke, kulture i umjetnosti 10 (1978), 287–307].
3. *Die Weltchronik des Mönchs Albert 1273/77–1454/56*. hrsg. Von R. Sprendel, MGH, Scriptores rerum Germanicarum, Nova Series XVII, München, 1994.
4. В. С. Караџић, *Српске народне пјесме из необјављених рукописа II*, прир. Ж. Младеновић, В. Недић, Београд, 1974. [V. S. Karadžić, *Srpske narodne pjesme iz neobjavljenih rukopisa II*, прир. Ж. Младеновић, В. Недић, Београд, 1974].
5. Исти, *Српске народне пјесме II*, прир. Р. Пешић, Београд, 1988. [Isti, *Srpske narodne pjesme II*, прир. Р. Пешић, Београд, 1988].
6. *Косовска битка у усменој поезији*, прир. С. Петровић, Београд, 2001. [*Kosovska bitka u usmenoj poeziji*, прир. С. Petrović, Београд, 2001].
7. К. Ивановић, *Budvanski anali sa dodacima*, Budva, 2024.
8. Б. Курипеша, *Путонис кроз Босну, Србију, Бугарску и Румелију 1530–31*, Београд, 1998. [B. Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju 1530–31*, Београд, 1998].
9. *Laonici Chalcocondylae Historiarum Demonstrationes I*, ed. E. Darkó, Budapestini, 1922.
10. В. Макушев, *Прилози к српској историји XIV и XV века*, Гласник СУД 32 (1871), 164–208. [V. Makušev, *Prilozi k srpskoj istoriji XIV i XV veka*, Glasnik SUD 32 (1871), 164–208].
11. М. Милошевић, М. Лукетић, *Крсто Ивановић. Дrame и писма*, Књижевност Црне Горе од XII до XIX вијека, књ. 9, Цетиње, 1996. [M. Milošević, M. Luketić, *Krsto Ivanović. Drame i pisma*, Književnost Crne Gore od XII do XIX vijeka, knj. 9, Cetinje, 1996].
12. К. Михаиловић из Островице, *Јаничарове успомене или Турска хроника*. Де-сет векова српске књижевности, књ. 4, прир. Т. Јовановић, Нови Сад, 2018. [K. Mihailović iz Ostrovice, *Janičarove uspomene ili Turska hronika*. Deset vekova srpske književnosti, knj. 4, прир. Т. Jovanović, Novi Sad, 2018].
13. К. Mihailović, *Memoirs of a Janissary*, Michigan, 1975.

14. *Народне песме о Косовском боју – у бугарштицама и епским песмама кратког стиха*, прир. Ј. Ређеп, Р. Михаљчић, Београд, 1997. [*Narodne pesme o Kosovskom boju – u bugaršticama i epskim pesmama kratkog stiha*, прир. Ј. Ређеп, Р. Михаљчић, Београд, 1997].
15. М. Orbini, *Il Regno degli Slavi, hoggi corrottamente detti Schiavoni, historia di don Mavro Orbini Ravseo, abbate melitense*, Pesaro, 1601.
16. М. Орбин, *Краљевство Словена*, Зрењанин, 2006. [М. Orbin, *Kraljevstvo Slovena*, Zrenjanin, 2006].
17. М. Пантић, *Кнез Лазар и Косовска битка у старој књижевности Дубровника и Боке Которске*, О кнезу Лазару, ур. И. Божић, В. Ј. Ђурић, Крушевац, 1975, 337–408. [М. Pantić, *Knez Lazar i Kosovska bitka u staroj književnosti Dubrovnika i Boke Kotorske*, О knezu Lazaru, ur. I. Božić, V. J. Đurić, Kruševac, 1975, 337–408].
18. Исти, *Перашка бугаршtica о Косовском боју*, Расковник, часопис за књижевност и културу XV/55–56 (април–септембар 1989), 73–84. [М. Pantić, *Peraška bugarštica o Kosovskom boju*, Raskovnik, časopis za književnost i kulturu XV/55–56 (април–септембар 1989), 73–84].
19. *Писци средњовековног латинитета*, прир. Д. Синдик и Г. Томовић, Цетиње, 1996. [*Pisci srednjovjekovnog latiniteta*, прир. D. Sindik i G. Tomović, Cetinje, 1996].
20. Пушкар Јерг из Нирнберга, *Трактат о Турцима*, Расковник, часопис за књижевност и културу XV/55–56 (април–септембар 1989), 49–62. [Puškar Jerg iz Nirnberga, *Traktat o Turcima*, Raskovnik, časopis za književnost i kulturu XV/55–56 (април–септембар 1989), 49–62].
21. Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци, 1927. [Lj. Stojanović, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Sremski Karlovci, 1927].
22. R. Schreiner, *Die byzantinischen Kleinchroniken I*, Wien, 1975.
23. *Народна књижевност, епске песме у старијим записима*, прир. Б. Сувајџић, Београд–Крагујевац, 1998. [*Narodna književnost, epske pesme u starijim zapisima*, прир. B. Suvajdžić, Beograd–Kragujevac, 1998].
24. L. C. Tuberonis patritii ac abbatis Congregationis Melitensis, *Commentaria suorum temporum*, Rhacusii, 1784.
25. К. Филозоф, *Житије деспота Стефана Лазаревића*. Десет векова српске књижевности, књ. 3, прир. Т. Јовановић, Нови Сад, 2015. [К. Filozof, *Žitije despota Stefana Lazarevića*. Deset vekova srpske književnosti, knj. 3, прир. T. Jovanović, Novi Sad, 2015].
26. *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa di Giacomo di Pietro Luccari, Gentiluomo Raguseo*, Ragusa, 1790.

## Литература / Literature

1. Ђ. Бубало, *Један незапажен извор о Косовској бици*, Војноисторијски гласник LXV/2 (2015), 33–53. [Ѓ. Bubalo, *Jedan nezapažen izvor o Kosovskoj bici*, Vojnoistorijski glasnik LXV/2 (2015), 33–53].

2. М. Динић, *Дукин преводилац о боју на Косову*, ЗРВИ VIII/2 (1964), 54–67. [М. Dinić, *Dukin prevodilac o boju na Kosovu*, ZRVI VIII/2 (1964), 54–67].
3. И. Живковић, *Косовски завет у двадесет првом веку*, Византијско-словенска чтенија V, ур. Д. Бојовић, К. Митић, Ниш, 2022, 31–47. [И. Živković, *Kosovski zavet u dvadeset prvom веку*, Vizantijsko-slovenska čtenija V, ur. D. Bojović, K. Mitić, Niš, 2022, 31–47].
4. О. Зиројевић, *Милош Обилић у турским изворима*, Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989, 249–260. [О. Zirojević, *Miloš Obilić u turskim izvorima*, Sveti knez Lazar. Spomenica šestoj stogodišnjici Kosovskog boja 1389–1898, Beograd, 1989, 249–260].
5. Д. Јечменица, *Немањићи другог реда*, Београд, 2018. [Д. Ječmenica, *Nemanjići drugog reda*, Beograd, 2018].
6. Н. Љубинковић, *Од Косовске битке до косовске легенде*, Нови Сад, 2018. [Н. Ljubinković, *Od Kosovske bitke do kosovske legende*, Novi Sad, 2018].
7. Исти, *Транспозиција историјских чињеница у епско и митско ткиво епске легенде – легенда о Косовскоме боју, легенда о Марку Краљевићу*, Од мита до фолка, ур. Д. Срејовић, Крагујевац, 1997, 24–51. [Isti, *Transpozicija istorijskih činjenica u epsko i mitsko tkivo epske legende – legenda o Kosovskome boju, legenda o Marku Kraljeviću*, Od mita do folka, ur. D. Srejević, Kragujevac, 1997, 24–51].
8. К. Митић, С. Стаменковић, *Кодови братимљења и сестримљења код Бугара и Срба*, Пријатељство в културата на Българи и Сърби. Пријатељство у култури Бугара и Срба, Велико Търново, 2023, 93–106. [К. Mitić, S. Stamenković, *Kodovi bratimljenja i sestrimljenja kod Bugara i Srba*, Priateljstvo v kulturata na Blgari i Srbi. Prijateljstvo u kulturi Bugara i Srba, Veliko Trnovo, 2023, 93–106.]
9. К. Митровић, *Однос кнеза Лазара и његових наследника са Балшићима*, Власт и моћ. Властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године, ур. С. Мишић, Крушевац, 2014, 257–268. [К. Mitrović, *Odnos kneza Lazara i njegovih naslednika sa Balšićima*, Vlast i moć. Vlastela Moravske Srbije od 1365. do 1402. godine, ur. S. Mišić, Kruševac, 2014, 257–268].
10. Р. Михаљчић, *Лазар Хребелјановић. Историја, култ, предање*, Београд, 2001. [Р. Mihaljčić, *Lazar Hrebeljanović. Istorija, kult, predanje*, Beograd, 2001].
11. Исти, *Јунаци Косовске легенде*, Београд, 2001. [Isti, *Junaci Kosovske legende*, Beograd, 2001].
12. М. Николић, *Византијски писци о Србији (1402–1439)*, Београд, 2010. [М. Nikolić, *Vizantijski pisci o Srbiji (1402–1439)*, Beograd, 2010].
13. Н. Нинковић, *У челоустима крвожедног вука*, Срби у Црној Гори 1496–1918, ур. Н. Маројевић, Никшић, 2017, 43–63. [Н. Ninković, *U čeljustima krvožednog vuka*, Srbi u Crnoj Gori 1496–1918, ur. N. Marojević, Nikšić, 2017, 43–63].
14. М. Поповић, *Vidovdan i časni krst: ogled iz književne arheologije*, Београд, 1998.
15. М. Пурковић, *Кћери кнеза Лазара: историјска студија*, Београд, 1996. [М. Purković, *Kćeri kneza Lazara: istorijska studija*, Beograd, 1998].

16. Р. Радић, Д. Кораћ, *Занемарени подаци грчких извора о бици на Косову 15. јуна 1389. године*, Свети кнез Лазар. Споменица о шестој стогодишњици Косовског боја 1389–1989, Београд, 1989, 237–248. [R. Radić, D. Korać, *Zanemareni podaci grčkih izvora o bici na Kosovu 15. juna 1389. godine*, Sveti knez Lazar. Spomenica šestoj stogodišnjici Kosovskog boja 1389–1898, Beograd, 1989, 237–248].
17. Ј. Ређеј, *Прича о Боју косовском*, Зрењанин, 1976. [J. Ređer, *Priča o Boju kosovskom*, Zrenjanin, 1976].
18. Иста, *Бистру воду замутили. Свађа кћери кнеза Лазара*, Београд, 2006. [J. Ređer, *Bistru vodu zamutile. Svađa kćeri kneza Lazara*, Beograd, 2006].
19. С. Рудић, *Балшићи – господари Зете*, Београд, 2021. [S. Rudić, *Balšići – gospodari Zete*, Beograd, 2021].
20. Г. Станојевић, *Југословенске земље у млетачко-турским ратовима XVI–XVIII вијека*, Београд, 1970. [G. Stanojević, *Jugoslovenske zemlje u mletačko-turskim ratovima XVI–XVIII vijeka*, Beograd, 1970].
21. С. Ћирковић, *Историјски извори о Косовском боју*, Битка на Косову 1389. године, ур. Д. Срејовић, Београд, 1989, 167–196. [S. Ćirković, *Istorijski izvori o Kosovskom boju*, Bitka na Kosovu 1389. godine, ur. D. Srejević, Beograd, 1989, 167–196].
22. Ј. Цвијић, *Балканско полуострво*, Београд, 2000. [J. Cvijić, *Balkansko poluostrvo*, Beograd, 2000].
23. М. Шуица, *Вук Бранковић славни и велможни господин*, Београд, 2017. [M. Šuica, *Vuk Branković slavni i velmožni gospodin*, Beograd, 2017].
24. М. Шуица, *Милица – кнегиња немирног доба*, Београд, 2019. [M. Šuica, *Milica – kneginja nemirnog doba*, Beograd, 2019].

## KOSOVO TRADITION IN BUDVA ANNALS OF DON KRSTO IVANOVIĆ

### Summary

The form that the Kosovo story took in various centuries and how it transitioned into tradition while moving away from history is evident in Chapter XVI of the First Book of *Budva Annals* by the young Don Krsto Ivanović. This nobleman, who held the position of canon and town teacher, wrote *Budva Annals* in the mid-17th century. The work consists of three volumes in Italian. Ivanović based his writings on documentation preserved in the archives of the Budva municipality and the Apostolic Vicariate, the City Statute, and oral reports. His earliest sources were the Dubrovnik Benedictine Mavro Orbin and his *Kingdom of the Slavs*. Nevertheless, Ivanović's record of the Kosovo tradition includes characters, motifs, and plots not found in Orbin's work. The synopsis by Con-

stantine the Philosopher in the *Life of Despot Stefan Lazarević*, around 1431, is the foundation and core of the entire Kosovo epic. In the 16th century, the Kosovo epic incorporates the motif of Vuk Branković's betrayal, who is depicted as a traitor by Ivanović. The last addition to the Kosovo epic will be the one about the cause of the rivalry between the two brothers-in-law and the dispute between the two daughters of Lazar, Vuk's wife and Miloš's wife, Vidosava and Mara, according to Ivanović. By the end of the 16th century, the main elements of the Kosovo epic had developed slowly but steadily. Afterwards, through the 17th and 18th centuries, this poetic-historical cycle of Kosovo epic poems was preserved, further versified, retold, and somewhat altered and fragmented. Most likely in the 15th century, or perhaps earlier, folk epic poems emerged into those that "sang of Miloš's wondrous deeds." The Bugarshitsa poems known to Don Krsto Ivanović relate to the connection between *ethnicity*, *epic*, and *ethos* and were considered whenever there was a need to unite the nation and address it in the form of a myth. The earliest records of folk poems date from the late 17th century, which means they were recorded about 50 years after *Budva Annals*. Ivanović was among the first, if not the first, to introduce Toplica, Kosavčić, and the (J)ugović brothers, placing the surname Obilić ahead of the mocking Kobilić. The murder of Amurath, according to Ivanović, is the reason for the start of the Battle of Kosovo. The significance of the record of the Kosovo tradition from Chapter XVI of the First Book of *Budva Annals*, conceived as a narrative about the rule of the Balšić family, is primarily historical. However, its importance in shedding light on the development and elaboration of the motifs and plot of the Kosovo tradition indeed prevails.